

**Розділ V. ПРОБЛЕМИ БОРотьБИ
ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА ПРАВОохоронна
ДІяльнІСТЬ ОРганІВ ВнутрІшніх СПРАВ**

УДК 351.741:343.985:343.33 ■ **ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ
МІЖНАРОДНОГО ХАРАКТЕРУ**
Ю.М. Черноус ■

У науковій статті розкриваються особливості взаємодії правоохоронних та інших компетентних органів при розслідуванні злочинів міжнародного характеру.

Ключові слова: взаємодія, правоохоронні органи, компетентні органи, процесуальна і непроцесуальна взаємодія, злочини міжнародного характеру.

В научной статье раскрываются особенности взаимодействия правоохранительных и иных компетентных органов при расследовании преступлений международного характера.

Ключевые слова: взаимодействие, правоохранительные органы, компетентные органы, процессуальное и непроцессуальное взаимодействие, преступления международного характера.

This article covers the scientific features of the interaction of law enforcement and other competent bodies in the investigation of crimes of international character.

Key words: cooperation, law enforcement agencies, authorities, procedural and neprotseusualna interaction, crimes of international character.

Нині, на світовому та регіональному рівнях, спостерігається активізація багатостороннього і двостороннього міжнародного співробітництва правоохоронних та інших компетентних органів у різних формах взаємодії. Однак практична реалізація поставлених завдань зіштовхується із наявністю великого кола проблемних питань, що стосуються правового, організаційного, криміналістичного, матеріаль-

ного, технічного, кадрового забезпечення. Ефективність взаємодії значною мірою залежить від конкретних суб'єктів, виконання поставлених завдань. Особливо, якщо мова йде про взаємодію при розслідуванні злочинів міжнародного характеру - злочинних діянь, які передбачені міжнародними угодами, що не відносяться до злочинів проти людства, але посягають на нормальні відносини між державами, спричиняють збитки мирному співробітництву у різних галузях відносин (економічних, соціально-культурних, майнових тощо), а також організаціям і громадянам [1, с. 97]. Серед злочинів міжнародного характеру, що становлять нині особливу загрозу, слід відзначити тероризм, захоплення заручників, торгівлю людьми, незаконний обіг наркотиків, відмивання "брудних" коштів, "кіберзлочини" тощо.

Питанням взаємодії у кримінальному судочинстві присвячені фундаментальні наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених. Однак міжнародний рівень взаємодії, а саме взаємодія правоохоронних та інших компетентних органів при розслідуванні злочинів міжнародного характеру, особливості практичної реалізації поставлених завдань, потребують доопрацювання.

У науковій літературі є різні тлумачення взаємодії. Не вдаючись до їх детального аналізу, зауважимо, що з метою досягнення завдань кримінального судочинства, взаємодія може виражатися у координації діяльності правоохоронних органів; обміну інформацією; спільному обговоренні версій, пропозицій, висновків; плануванні, участі у проведенні окремих слідчих та розшукових дій; вибору ефективних способів реалізації організаційних і тактичних заходів; розшуку осіб, які переховуються від слідства та суду тощо.

Ефективність і результативність взаємодії, на думку В.Т. Маляренка, залежить від дотримання її учасниками ряду основних принципів: неухильне додержання законності, конституційних прав і свобод громадян усіма суб'єктами взаємодії; комплексне використання компетенції; процесуальна самостійність співробітників правоохоронних органів, насамперед слідчих; персональна відповідальність уповноважених керівників, на яких покладено функцію координації зусиль, за організацію та наслідки заходів, насамперед спільних оперативно-розшукових і слідчих дій; узгодженість під час планування спільних заходів; безперервність у організації та керівній діяльності, оперативно-розшукових заходах і провадженні в справах із розкриття злочинів; активне використання новітніх наукових і технічних досягнень

у роботі із запобігання, розкриття та розслідування злочинів; постійний обмін інформацією між працівниками різних відомств, працівниками слідчих і оперативних підрозділів одного відомства з додержанням правил нерозголошення даних досудового розслідування й оперативно-розшукових заходів [2, с. 76].

Як зазначає В.Д. Пчолкін, взаємодія – це передбачена законами та іншими підзаконними актами, погоджена за цілями, завданнями, силами, засобами, місцем і часом діяльність, спрямована на розкриття, розслідування та попередження злочинів [3, с. 17].

Вважаємо, слід акцентувати увагу на тому, що взаємодія – це система, елементами якої є взаємодіючі суб'єкти, відносини, що виникають у процесі їхньої спільної діяльності, об'єкти і цілі спільної діяльності.

Взаємодія може розглядатися відповідно до рівнів реалізації. Так, на першому, "вищому", рівні – "рівні організації взаємодії" – слід вести мову про спільну діяльність державних, правоохоронних та інших компетентних органів, уповноважених посадових осіб, завдання яких спрямовані на формування основ взаємодії, її основних положень. На другому рівні взаємодії реалізується конкретна узгоджена діяльність у межах органу, відомства, окремих співробітників, наприклад, слідчих, оперуповноважених, прокурорів та інших.

Особливість взаємодії при розслідуванні злочинів міжнародного характеру полягає в тому, що, на думку І.М. Нурбекова, виконання відповідних завдань забезпечують: глави держав і урядів, вищі посадові особи держави; дипломатичні представники держав; правоохоронні та інші компетентні органи, визначені як "центральні"; міжнародні правоохоронні організації (Інтерпол, Європол, Бюро з координації боротьби з організованою злочинністю СНД); окремі правоохоронні та компетентні органи [4, с. 128].

На нашу думку, до даної групи також слід додати й інші міжнародні організації, не обов'язково правоохоронного характеру (наприклад, ООН, Рада Європи), які теж вирішують ряд завдань, спрямованих на забезпечення взаємодії у правоохоронній сфері, та "офіцерів зв'язку" – уповноважених представників правоохоронних органів та міжнародних організацій за кордоном.

При виконанні конкретних практичних завдань взаємодія реалізується уповноваженими органами, підрозділами, їх службовими особами. Наприклад, згідно ст. 472 КПК України, вирішення ряду питань міжнародної правової допомоги із зарубіжними компетент-

ними органами покладається на органи дізнання, досудового слідства, суддю, суд, у провадженні яких перебуває кримінальна справа, чи прокурора, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Крім того, ряд завдань при розслідуванні злочинів міжнародного характеру виконують, згідно з кримінально-процесуальним законодавством, спеціалісти, перекладачі, експерти, які теж залучаються до взаємодії.

Питання взаємодії широко висвітлені у криміналістичній літературі, зокрема, за змістом криміналістичної тактики і криміналістичної методики. Так, у криміналістичній тактиці розглядаються питання взаємодії між слідчим та оперативними співробітниками, спеціалістами під час проведення окремих слідчих дій [5, с. 76-94]. У криміналістичній методиці питання взаємодії слідчого та інших уповноважених суб'єктів розкриваються під час діяльності з виявлення ознак злочину, початкового та наступних етапів розслідування [6].

Однак, міжнародний рівень взаємодії досліджений недостатньо, особливо під кутом зору науки криміналістики.

З цього приводу слід відзначити дослідження І.М. Нурбекова, який визначає взаємодію правоохоронних (компетентних) органів, посадових осіб окремих держав, міжнародних організацій при розслідуванні злочинів міжнародного характеру як взаємну узгоджену і засновану на національному законодавстві, міжнародних договорах і угодах або принципу взаємності діяльність організаційно-тактичного характеру, здійснювану уповноваженими посадовими особами зацікавлених держав, з використанням прийомів, методів і засобів, розроблених криміналістикою, спрямовану на досягнення завдань розслідування в цілому і в конкретних слідчих ситуаціях, а також на попередження злочинів [4, с. 13].

Позитивно сприймаючи визначення автора, хочемо зауважити, що взаємодія правоохоронних (компетентних) органів, посадових осіб окремих держав, міжнародних організацій при розслідуванні злочинів міжнародного характеру має не лише організаційно-тактичний характер, а її зміст є ширшим. Так, взаємодія може виражатися у вирішенні процесуальних питань, також питань техніко - чи експертно-криміналістичного забезпечення, інформаційно-довідкового забезпечення тощо.

Слід відзначити, що при розслідуванні злочинів міжнародного характеру взаємодія може виражатися у процесуальній, непроцесуальній та змішаній формах.

Особливістю процесуальної взаємодії є її правова регламентація; заходи, що застосовуються в її межах, пов'язані з отриманням доказової інформації. Згідно КПК України, до процесуальних форм взаємодії, що можуть застосовуватися при розслідуванні злочинів міжнародного характеру, відносяться:

1) надання слідчим доручень та вказівок органу дізнання про провадження розшукних та слідчих дій (ст. 114 КПК України);

2) проведення оперативно-розшукових заходів органом дізнання у справах, де не встановлено особу, яка вчинила злочин, після передачі цієї справи слідчому (ст. 104 КПК України);

3) надання слідчим окремих доручень про проведення слідчих дій в інших слідчих районах (ст. 118 КПК України);

4) участь спеціаліста при проведенні слідчих дій (ст. 128-1 КПК України);

5) проведення слідчих дій за допомогою телефонної кореспонденції та відеоконференції (ст. 85-3 КПК України);

6) створення слідчої групи (ст. 119 КПК України);

7) створення міжнародної слідчої групи (ст. 119-1, ст. 119-2 КПК України).

8) видача особи (екстрадиція) для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку (глава 37 КПК України);

9) міжнародна правова допомога у кримінальних справах (глава 38 КПК України);

10) перейняття кримінального переслідування (глава 39 КПК України).

Непроцесуальна взаємодія передбачає форми співробітництва, врегульовані підзаконними нормативно-правовими чи не врегульовані нормами правом взагалі. Така взаємодія полягає в наданні консультативної, методичної допомоги з окремих питань, обміні інформацією [7, с. 160].

При розслідуванні злочинів міжнародного характеру поширеним є використання наступних форм непроцесуальної взаємодії: 1) консультації між слідчими та оперативними співробітниками різних відомств та держав, що готують та проводять процесуальні, слідчі дії, оперативно-розшукові заходи у межах міжнародної правової допомоги у кримінальних справах; 2) взаємний обмін інформацією довідкового,

орієнтуючого характеру між співробітниками відповідних підрозділів з метою прийняття процесуальних і тактичних рішень, планування розслідування; 3) використання допомоги представників міжнародних організацій з метою сприяння реалізації міжнародної правової допомоги у кримінальних справах; надання інформації та інше.

Слід наголосити на такому важливому виді взаємодії як "обмін інформацією". Наприклад, відповідно до Угоди про взаємодію міністерств внутрішніх справ у сфері боротьби зі злочинністю 1992 року [8, с. 68-73], з даною метою передбачається "обмін оперативно-розшуковою, оперативно-довідковою і криміналістичною інформацією про вчинені злочини та ті, що готуються, про причетних осіб; ... обмін досвідом роботи, інформацією про законодавство, науково-технічною інформацією" тощо.

Хочемо зауважити, що форма взаємодії "обмін інформацією" може бути як непроцесуального характеру, так і виступати обов'язковим елементом процесуальної взаємодії - зокрема, міжнародної правової допомоги у кримінальних справах. Адже протоколи слідчих і процесуальних дій, довідки криміналістичних обліків, що надходять у порядку отримання міжнародної правової допомоги у кримінальних справах на підставі відповідного запиту (доручення), містять, перш за все, інформацію, яка у конкретній кримінальній справі може виступати як джерело доказів.

Змішана взаємодія охоплює елементи як процесуального, так і не процесуального співробітництва. Однією із найбільш ефективних форм змішаної взаємодії є співробітництво, що реалізується в межах тактичних комбінацій та операцій.

Так, за умови оперативного документування тривалої злочинної діяльності діючих каналів торгівлі людьми міжнародного характеру може виникнути потреба в проведенні так званої "зірваної" тактичної операції, що передбачає легендоване припинення чи попередження небажаних дій окремих осіб, причетних до торгівлі людьми, за умови виключення їх обізнаності про здійснювану оперативно-розшукову діяльність, з метою продовження документування їх злочинної діяльності [7, с. 161].

Виходячи із практики органів внутрішніх справ, поширеною формою взаємодії є участь працівників органів внутрішніх справ України в проведенні оперативно-розшукових заходів та слідчих дій на території іноземних держав. Їх виїзд можливий у випадку, коли іноземні поліцейські відомства не виконали або не можуть у повному

обсязі виконати запитовані дії без безпосередніх контактів з українськими правоохоронцями. При цьому останні зобов'язані дотримуватися законодавства країни перебування. Однак, слід наголосити на тому, що поняття "участі" у цьому контексті не передбачає безпосереднього проведення таких заходів працівниками органів внутрішніх справ України, вони можуть бути лише присутніми при проведенні оперативно-розшукових заходів та слідчих дій їх іноземними колегами, встановлювати з ними безпосередні контакти та обмінюватися інформацією [10, с. 139].

Взаємодія при розслідуванні злочинів міжнародного характеру може виражатися й у наданні допомоги з технічного характеру, особливо при проведенні слідчих дій за допомогою телефонної кореспонденції або відеоконференції; обміну методиками експертних досліджень речових доказів, обміну технічними засобами і методиками виявлення наркотичних засобів, радіоактивних матеріалів, вибухових речовин тощо.

Важливо, що результатом міжнародної співпраці стало набуття ДНДЕКЦ МВС України у 2002 році членства у Європейській мережі судово-експертних установ (ENFSI) [11, с. 15]; крім того, відбуваються активні кроки взаємодії з криміналістичних питань між відповідними органами та підрозділами держав СНД. Так, згідно Угоди про співробітництво між міністерствами внутрішніх справ з техніко-криміналістичного забезпечення оперативно-службової діяльності 1993 року [12, с. 86], сторони зобов'язалися здійснювати співробітництво у сфері техніко-криміналістичного забезпечення розслідування попередження, розкриття та розслідування злочинів, охоплюючи практичні організаційні, інформаційно-методичні напрями цієї діяльності. Як свідчить вивчення практичної діяльності, ці положення підкріплюються реальними кроками, що відбуваються у позитивних напрямках з обміну досвідом роботи, підвищення її ефективності та вирішенні ряду спільних завдань.

Використана література:

1. Карпец И.И. Международная преступность / Карпец И.И. - М. : Наука, 1988. - 112с.
2. Маляренко В.Т. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України / Маляренко В.Т. - К. : Юрінком Інтер, - 2004. - 376 с.
3. Пчолкін В.Д. Теоретичні, правові та організаційно-тактичні основи розкриття злочинів у харчовій промисловості : автореф. дис. на здо-

буття наук. ступеня доктора юрид. наук : 12.00.09 "Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність" / В. Д. Пчолкін. – Х., 2010 – 36 с.

4. Нурбеков И.М. Тактико-организационные особенности взаимодействия при расследовании преступлений международного характера: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Искендер Маликович Нурбеков – М., 2010. – 308 с.

5. Чаплинський К.О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями : монографія / Чаплинський К.О. – Д. : Юрид. акад. М-ва внутр. справ, 2004. – 192 с.

6. Керівництво з розслідування злочинів : науково-практичний посібник [В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.] ; за ред. В.Ю. Шепітька. – Х. : "Одіссей", 2009. – 960 с.

7. Смирнов Г.К. Методика расследования торговли людьми: проблемы теории и практики / Смирнов Г.К. – М. : Изд-во «Юрлитинформ», 2008. – 264 с.

8. Угода про взаємодію міністерств внутрішніх справ у сфері боротьби зі злочинністю від 24.04.1992 року / Правові основи міжнародної діяльності МВС України: Збірник міжнародно-правових договорів документів в 2-х т. Т. 2 / МВС України. Відділ міжнародних зв'язків. – К., 1997. – С. 68-73.

9. Другий додатковий протокол від 8 листопада 2001 року до Європейської конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 року. Протокол ратифіковано із заявами та застереженнями Законом № 3449-VI від 01.06.2011. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_51

10. Розслідування торгівлі людьми : навчальний посібник [М.І. Андриєнко, О.А. Бардацька, А.Ф. Волобуєв та ін.] ; за ред. П.В. Коляди. – К.: Конус-Ю, 2009. – 190 с.

11. Красюк І. П. Виникнення, становлення та розвиток експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ України / І. П. Красюк, В. С. Печніков // Криміналістичний вісник. – 2010. – № 1 (13). – С. 6-18.

12. Соглашение о сотрудничестве между министерствами внутренних дел по технико-криминалистическому обеспечению оперативно-служебной деятельности от 13 мая 1993 года / Правові основи міжнародної діяльності МВС України: Збірник міжнародно-правових договорів документів в 2-х т. Т. 2 / МВС України. Відділ міжнародних зв'язків. – К., 1997. – С. 85-89.